

УДК 347.627(477)

Сафончик Оксана Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ВНАСЛІДОК ЙОГО РОЗІРВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Держава і суспільство не можуть не бачити у припиненні шлюбу, особливо в розлученні, свідчення неблагополуччя в сфері шлюбно-сімейних відносин, і тому, з огляду на це, розлучення є явищем негативним. Держава зацікавлена в скороченні кількості припинених шлюбів, у збереженні й зміцненні сім'ї. Так, ч. 3 ст. 51 Конституції України [1] говорить, що захист сім'ї є конституційним обов'язком держави. Норми законодавства про припинення шлюбу відповідають принципу особистої волі, яку мають усі громадяни країни.

Сім'я впливає на розвиток суспільства, його моральне здоров'я і є одним з факторів підвищення соціальної активності людей. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її ставлення до праці, моральних, ідейних і культурних цінностей. Ось чому демократичне суспільство зацікавлене у міцній, духовній і морально здоровій сім'ї. Міцна сім'я – міцне суспільство [2, с. 1].

Оскільки шлюб є добровільним і вільним союзом чоловіка й жінки, ніхто не має права впливати на волевиявлення суб'єктів на вступ і перебування у відповідному соціальному статусі чоловіка і дружини (подружжя). Практиці й історії суспільства відомі випадки розірвання шлюбно-сімейних відносин як з волі і бажання одного з подружжя у зв'язку зі збігом несприятливих обставин, так і в зв'язку з подіями, що наступили, а також можливістю розірвання шлюбу і за взаємною згодою.

Таким чином, перед державою і суспільством стоїть складне й суперечливе завдання: з одного боку, здійснювати таке правове і моральне регулювання шлюбних відносин, яке сприяло б зміцненню сім'ї і збереженню шлюбу, з іншого боку, здійснювати це регулювання лише у межах, які не обмежували б ні волі шлюбу, ані волі розлучення. Суперечливість завдання коріниться й у природі самого розлучення, оскільки в одних випадках воно є очевидним благом, в інших належить до конче не-

бажаних явищ. Розлучення є найбільш частим випадком припинення шлюбу.

Соціально-економічні зміни, які відбулися в Україні, справили вирішальний вплив на розвиток шлюбно-сімейних відносин [3, с. 43-46]. Шлюбно-сімейні відносини ґрунтуються, на засадах укладення шлюбу між двома особами, універсального способу створення сім'ї, тобто сімейного союзу між чоловіком і жінкою, який передбачає виникнення між ними відповідних прав та обов'язків відносно один до одного та дітей.

Конституція України 1996 року [1], Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [4], Сімейний кодекс України (далі – СК України) [5] містять у собі цілий перелік норм, спрямованих на захист прав і свобод осіб, які перебувають у шлюбно-сімейних правовідносинах, а також на регулювання правовідносин подружжя; осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; осіб, які перебувають у церковному шлюбі тощо, на принципах взаємоповаги особистих немайнових і майнових прав, що виникають після виникнення шлюбно-сімейних правовідносин.

Усе це не могло не позначитися й на основній структурі суспільства – сім'ї. У зв'язку зі збільшенням кількості розлучень у практичній діяльності юристів постало багато питань, невирішених проблем, пов'язаних із припиненням шлюбу; величезна кількість минулих процесів, виникають нові нюанси, які потребують систематизації знань у цій сфері, нових рішень, що дозволили б на новому, сучасному рівні підійти до питання припинення шлюбу. У зв'язку з чим питання припинення шлюбу внаслідок його розірвання за законодавством України є актуальними як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Стан дослідження теми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як М.В. Антокольська, О.М. Бандурка, О.Б. Безпалько, А.М. Белякова, В.І. Бошка,

Д.В. Генкін, В.С. Гопанчук, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Єрошенко, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, І.А. Загорський, О.М. Калітенко, В.М. Косак, Н.С. Кузнєцова, Г.К. Матвеев, Н.В. Орлова, Л.М. Пчелінцева, В.О. Рясенцев, З.В. Ромовська, В.М. Самойленко, В.І. Семчик, Г.М. Свердлов, Р.О. Стефанчук, Є.А. Суханов, В.А. Тархова, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, К.Л. Цимбал, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та інших.

Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розробка пріоритетних напрямів сімейного права в сфері припинення шлюбу внаслідок його розірвання за законодавством України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері шлюбно-сімейних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Під припиненням шлюбу розуміють припинення у майбутньому правовідносин між подружжям, що виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу, викликане певними юридичними фактами. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання.

Шлюб може бути припинений шляхом його розірвання за життя подружжя внаслідок волевиявлення одного з них або обох (у суді або в органах ДРАЦС). Можливість припинення шлюбу на підставі волевиявлення одного або обох з подружжя є проявом принципу свободи шлюбу і рівності подружжя. Оскільки вступ до шлюбу здійснюється вільно і добровільно, то ніхто не може бути примушений до зберігання подружніх відносин, якщо їхні засади втрачені. У зв'язку з цим можна виділити: 1) об'єктивні причини розлучення, до яких належать випадки, передбачені ст. 107 СК України, а також інші обставини, що не залежать від вольових та інтелектуальних якостей осіб, які розлучаються; 2) суб'єктивні причини розлучення, до яких належать різноманітні обставини, що характеризують, як правило, психологічний склад особистості подружжя, а також інші явища (подружжя невірність, байдуже ставлення до дітей, їх виховання, приниження та образа гідності одного з подружжя та інші випадки та пороки).

При цьому розірвати можна лише шлюб, укладений у законному порядку, з дотриманням всіх умов та підстав його укладання, тобто тільки дійсний шлюб. Фактичне припинення шлюбу з метою подальшого непоновлення шлюбних відносин з точки зору закону не є розлученням. Тому при фактичному припиненні шлюбних відносин шлюб продовжує породжувати сімейні правовідносини, крім випадків постанови судом рішення

про встановлення для подружжя режиму окремого проживання.

Чинне сімейне законодавство передбачає два порядки розірвання шлюбу: судовий та адміністративний (в державних органах РАЦС).

Правове регулювання розірвання шлюбу в державних органах РАЦС об'єднує окремі випадки, які виправдовують спрощену процедуру розлучення: 1) розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя, яке не має дітей; 2) розірвання шлюбу з особою, яка визнана безвісти відсутньою, визнана недієздатною внаслідок душевної хвороби (ст. 106, 107 СК України).

Судовий порядок (процедура) розірвання шлюбу застосовується у випадках, передбачених законом: 1) при наявності у подружжя спільних неповнолітніх дітей; 2) при відсутності згоди одного з подружжя на розірвання шлюбу; 3) якщо один з подружжя, незважаючи на відсутність у нього заперечень, ухиляється від розірвання шлюбу в державному органі РАЦС. Якщо по справах, що віднесені до компетенції державного органу РАЦС, заінтересованому чоловікові (дружині) з тих чи інших підстав було відмовлено у розлученні або у вирішенні спору по суті, зазначена справа також може бути розглянута в судовому порядку.

Сімейне законодавство України передбачає, що розірвання шлюбу в судовому порядку можливе за взаємною згодою та за позовом одного з подружжя (ст. 109 та ст. 112 СК України відповідно). У зв'язку з цим ст. 105 СК України передбачає можливість припинення шлюбу внаслідок його розірвання за спільною заявою подружжя на підставі рішення суду, відповідно до ст. 109 СК України.

Шлюб припиняється внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя на підставі рішення суду, відповідно до ст. 110 СК України. При цьому закон не встановлює переліку підстав розірвання шлюбу, оскільки вони можуть бути різними (наприклад, ч. 2 ст. 49, ч. 2 ст. 50 СК України тощо).

СК України визначає виключний перелік осіб, які мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу: один з подружжя, а також опікун недієздатного одного з подружжя, якщо це в інтересах підопічного. Зазначений перелік осіб є виключним і розширеному тлумаченню не підлягає. Це означає, що окрім вказаних осіб, ніхто не може вимагати розірвання шлюбу в судовому чи адміністративному порядку.

Розірвання шлюбу в судовому порядку без згоди одного з подружжя на розлучення має суттєву специфіку, що пояснюється бажанням одного з подружжя зберегти шлюб. У зв'язку з цим ст. 111 СК України передбачає, що суду надається право вживати заходи щодо примирення подружжя, якщо

це не суперечить моральним засадам суспільства. Слід зазначити, що ст. 111 СК України носить декларативний характер, оскільки не визначає, які саме заходи і в якому порядку повинен застосувати суд для примирення подружжя, проте порядок розірвання шлюбу в судовому порядку передбачений ЦПК України, процесуальні норми якого в даному випадку і необхідно застосовувати.

Розірвання шлюбу в державних органах РАЦС за заявою одного з подружжя при будь-яких інших обставинах, крім встановлених ст. 117 СК України, не допускається. У зв'язку з цим, передбачений законом порядок розірвання шлюбу не застосовується до випадків розірвання шлюбу з особами, обмеженими в дієздатності внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними речовинами. У цих випадках розірвання шлюбу проводиться в загальному порядку – шляхом подачі позовної заяви в суд, а якщо у подружжя немає дітей і вони обоє згодні на розлучення, то за спільною заявою – в державному органі РАЦС.

Оскільки будь-який майновий спір може розглядатися судом незалежно від наявності або відсутності шлюбу між сторонами, у ст. 107 СК України закріплюється право державного органу РАЦС розривати шлюб незалежно від наявності або відсутності майнового спору між подружжям. Зазначений майновий спір може бути вирішений подружжям і після розірвання шлюбу як самостійно (при досягненні згоди), так і шляхом подання в межах строку позовної давності позовної заяви до суду про розподіл спільного майна тощо.

Суд при оцінці причин розлучення може керуватися тільки об'єктивними критеріями, але застосовувати ці критерії необхідно до конкретної подружньої пари. У випадку виникнення у суду сумнівів стосовно того, чи дійсно подальше спільне подружнє життя неможливе, він повинен використати надану законом можливість відкласти розгляд справи та надати подружжю строк для примирення, особливо при наявності у них дітей. Якщо по закінченні встановленого судом строку

подружжя помиряться, то провадження по справі припиняється на підставі наданої позивачем або обома сторонами заяви про відмову від позову (ст. 205 ЦПК України). У випадку, коли після закінчення наданого подружжю строку заява про припинення справи не надійшла, а сторони у судовому засіданні не з'явилися, суд залишає справу без розгляду (ст. 207 ЦПК України). Якщо впродовж цього строку один з подружжя все-таки наполягає на бажанні розлучитися, суд зобов'язаний винести рішення про розлучення, навіть якщо суддя продовжує сумніватися стосовно можливості збереження даної сім'ї, оскільки суд не має права відмовляти у розірванні шлюбу проти волі одного з подружжя.

Висновки. Отже, припинення шлюбу шляхом його розірвання є юридичним фактом, із яким закон пов'язує певні правові наслідки, які мають важливе значення, адже у разі припинення шлюбу припиняються особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя. При цьому розірвати можна лише шлюб, укладений у законному порядку, з дотриманням всіх умов та підстав його укладання, тобто тільки дійсний шлюб. Фактичне припинення шлюбу з метою подальшого непоновлення шлюбних відносин з точки зору закону не є розлученням. Розірвання шлюбу в судовому порядку без згоди одного з подружжя на розлучення має суттєву специфіку, що пояснюється бажанням одного з подружжя зберегти шлюб. У зв'язку з цим ст. 111 СК України передбачає, що суду надається право вживати заходи щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства. Слід зазначити, що ст. 111 СК України носить декларативний характер, оскільки не визначає, які саме заходи і в якому порядку повинен застосувати суд для примирення подружжя, проте порядок розірвання шлюбу в судовому порядку передбачений ЦПК України, процесуальні норми якого в даному випадку і необхідно застосовувати. У зв'язку з цим зазначене питання потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Сафончик О.І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Одеса. – 2004. – 20 с.
3. Цивільне право України (традиції і новації): монографія/ За ред. проф. Є.О. Харитонова, Одеса: Фенікс. – 2010. – 700 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11.
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22.

Сафончик Оксана Іванівна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ВНАСЛІДОК ЙОГО РОЗІРВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У запропонованій статті надається загальна характеристика припинення шлюбу внаслідок його розірвання за законодавством України. При цьому наголошується, що припинення шлюбу є юридичним фактом, із яким закон пов'язує певні правові наслідки, які мають важливе значення, адже у разі припинення шлюбу припиняються особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя. Акцентується увага, що шлюб може бути припинений шляхом його розірвання за життя подружжя внаслідок волевиявлення одного з них або обох (у суді або в державних органах РАЦС). Крім того, досліджується правове регулювання розірвання шлюбу в державних органах РАЦС, що об'єднує окремі випадки, які виправдовують спрощену процедуру розірвання шлюбу, а також правове регулювання розірвання шлюбу в судовому порядку.

Ключові слова: шлюб, сім'я, сімейні правовідносини, шлюбно-сімейні правовідносини, припинення шлюбу, розірвання шлюбу.

Сафончик Оксана Ивановна

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕКРАЩЕНИЯ БРАКА ВСЛЕДСТВИЕ ЕГО РАСТОРЖЕНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

В предложенной статье дается общая характеристика прекращения брака вследствие его расторжения по законодательству Украины. При этом акцентируется внимание на том, что прекращение брака является юридическим фактом, с которым закон связывает определенные правовые последствия, имеющие существенное значение, поскольку в случае прекращения брака прекращаются личные неимущественные и имущественные правоотношения супругов. Акцентируется внимание, что брак может быть прекращен путем его расторжения при жизни супругов вследствие волеизъявления одного из них или их обоих (в суде или в государственных органах РАГС). Кроме этого, исследуется правовое регулирование расторжения брака в государственных органах РАГС, объединяющие отдельные случаи, оправдывающие упрощенную процедуру расторжения брака, а также правовое регулирование расторжения брака в суде.

Ключевые слова: брак, семья, семейные правоотношения, брачно-семейные правоотношения, прекращение брака, расторжение брака.

Safonchik Oksana

SOME QUESTIONS FOR THE TERMINATION OF A MESSENGER UNDER THE LAW OF UKRAINE

The proposed article gives a general description of the termination of marriage due to its termination in accordance with the legislation of Ukraine. It is noted that the termination of a marriage is a legal fact, with which the law links certain legal consequences, which are important, because in case of termination of a marriage, the personal non-property and property relations of the spouses are terminated. Attention is drawn to the fact that marriage can be terminated by divorce during the life of the spouses as a result of the will of one of them or both (in court or in the state bodies of the RAAC). In addition, the legal regulation of divorce in the state bodies of the RAIS, which combines individual cases justifying the simplified procedure for the dissolution of the marriage, as well as the legal regulation of the dissolution of the marriage in court, is investigated.

Keywords: marriage, family, family relationship, marriage-family legal relations, termination of marriage, dissolution of marriage.